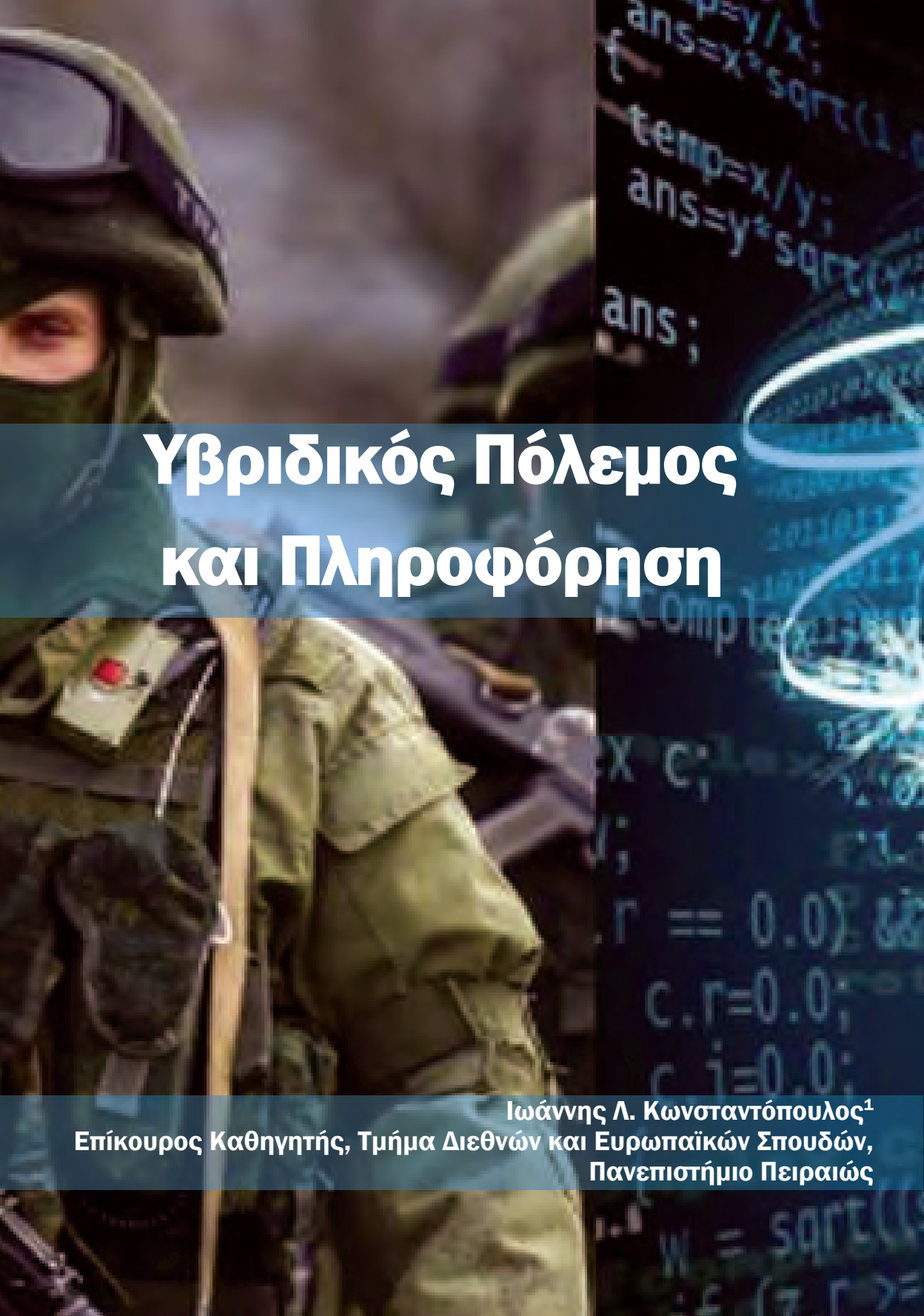

Υβριδικός Πόλεμος και Πληροφόρηση

Ιωάννης Λ. Κωνσταντόπουλος¹
Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών,
Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Εισαγωγή

Από τους «μικρούς πράσινους ανθρώπους» στην Κριμαία μέχρι τους «μικρούς μπλε ανθρώπους» στη Νότια Κινεζική Θάλασσα, η ιδέα ότι στη διεθνή πολιτική θα συναντάμε όλο και συχνότερα την έννοια του Υβριδικού Πολέμου (Hybrid War) και των Υβριδικών Απειλών (Hybrid Threats) έχει προκαλέσει μεγάλη συζήτηση μεταξύ ειδικών στην άμυνα και στην ασφάλεια τόσο στα πλαίσια του NATO και της ΕΕ όσο και ευρύτερα. Στο εξειδικευμένο λεξιλόγιο της ευρωπαϊκής άμυνας και ασφάλειας η εμφάνιση των όρων αυτών ολοένα και αυξάνεται. Το NATO και η ΕΕ επενδύουν στην έρευνα για τις υβριδικές απειλές και τον υβριδικό πόλεμο και εργάζονται προκειμένου να ενδυναμώσουν τις αμυντικές τους ικανότητες και να αποτρέψουν τις υβριδικές επιθέσεις.² Για τον λόγο αυτό, οι υπηρεσίες NATO Strategic Communications Centre of Excellence (NATO StratComCOE)³ και NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE)⁴ δίνουν έμφαση στην αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών, ενώ η ΕΕ ίδρυσε το Hybrid Fusion Cell στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης (European External Action Service – EEAS)⁵ και το European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (HybridCoE)⁶.

Από τον Μάρτιο του 2014, όταν η Ρωσία προσάρτησε την Κριμαία, έως σή-

μερα η έρευνα και η ανάλυση του φαινομένου του υβριδικού πολέμου, τόσο από ακαδημαϊκούς, όσο και από φορείς λήψης αποφάσεων (πολιτικούς και στρατιωτικούς) έχει αυξηθεί ραγδαία. Παράλληλα, σε μία έρευνα στο διαδίκτυο θα συναντήσει κανείς χιλιάδες «χτυπήματα» σχετικά με τους όρους «υβριδικός πόλεμος» και «υβριδικές απειλές». Αναμφισβήτητα, η ανάγκη να αντιμετωπιστούν οι υβριδικές απειλές και επιθέσεις έχει καταστεί επιτακτική.

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι, πρώτον, να ορίσει το φαινόμενο του υβριδικού πολέμου, δεύτερον, να εξετάσει τις μορφές του, και τρίτον, να αναλύσει τη σημασία της Πληροφόρησης στην αντιμετώπισή του.

Ορισμός και μορφές του υβριδικού πολέμου

Ανατρέχοντας στη διεθνή βιβλιογραφία, διαπιστώνουμε ότι δεν υπάρχει ένας μοναδικός ορισμός για την έννοια «υβριδικός πόλεμος»⁷, κάτι που προκαλεί σύγχυση, αν και αυτό δεν αποτελεί έκπληξη για τον μελετητή του φαινομένου: είναι σύνηθες στις πολιτικές επιστήμες γενικότερα και στις διεθνείς σχέσεις ειδικότερα να ανακύπτουν συζητήσεις και διαφωνίες σχετικά με τον προσδιορισμό των εννοιών. Μεταξύ 2002 και 2015 η έννοια και η χρήση του όρου έχει υποστεί διαφοροποιήσεις, καθώς έχει προσαρμοστεί ανάλογα με το

Εικόνα 1 βλ. πηγές εικόνων.

πώς αντιλαμβανόμαστε τον αντίπαλο. Μάλιστα, η κατάσταση περιπλέκεται περισσότερο, καθώς αρκετές μελέτες παρουσιάζουν διαφορετικούς πολέμους ως παραδείγματα υβριδικού πολέμου.⁸ Ο υβριδικός πόλεμος έχει οριστεί με διαφορετικούς, αν και σχετικούς, τρόπους, και το ενδιαφέρον είναι ότι αυτό έχει συμβεί σε μία σχετικά μικρή χρονική περίοδο. Ο τρόπος ορισμού των σημασιών των υβριδικών απειλών και του υβριδικού πολέμου δεν αποτελεί απλά μία ακαδημαϊκή άσκηση, αλλά καθορίζει σημαντικά τον τρόπο αντίληψης και αντιμετώπισής τους, καθώς και την επιλογή των κρατικών και ιδιωτικών υπηρεσιών που θα αναλάβουν αυτό το έργο.

Ο Bjorn Fagersten θεωρεί ότι οι υβριδικές απειλές «συνήθως αναφέρονται σε μία συντονισμένη σύζευξη στρατιωτικών και μη στρατιωτικών μέσων, [κα-θώς] και συγκεκαλυμμένων και «ανοικτών» μέσων, προκειμένου να επιτευχθούν συγκεκριμένοι σκοποί».⁹ Ο Frank Hoffman, ο οποίος

συγκαταλέγεται στους μελετητές που επινόησαν τον όρο «υβριδικός», ορίζει¹⁰ τις υβριδικές απειλές ως μείγμα συμβατικών όπλων, τακτικών ανταρτοπόλεμου, τρομοκρατίας και εγκληματικής συμπεριφοράς στο πεδίο της μάχης, το οποίο χρησιμοποιείται από έναν δρώντα ταυτόχρονα και με προσαρμοστικότητα, προκειμένου να επιτύχει τους πολιτικούς σκοπούς του.¹¹ Για τον Frank Hoffman, οι υβριδικές απειλές «συνδυάζουν τη φονικότητα της σύγκρουσης μεταξύ κρατών με τον φανατισμό και την παρατεταμένη ένταση του ανταρτοπόλεμου».¹² Θεωρεί ότι οι υβριδικές απειλές υπερβαίνουν τους συνδυασμούς μίας ποικιλίας δρώντων, τακτικών και προσεγγίσεων, γιατί συνδέουν διαφορετικούς τρόπους πολέμου, και είναι ακριβώς αυτή η νέα σύνθεση που είναι δύσκολο να αντιμετωπιστεί από το «θύμα» (ειδικά τις δυτικές δημοκρατίες), διότι συγχέει της δυτικές δυαδικές έννοιες της ειρήνης και του πολέμου, των στρατιωτικών και μη στρατιωτικών μέσων και των συμβατικών και μη συμβατικών προσεγγίσεων. Θεωρεί ότι τα δυτικά κράτη σκέπτονται με όρους «άσπρο-μαύρο» και είναι επιτακτικό να βελτιώσουν σημαντικά την αντίληψή τους, ώστε να κατορθώσουν να κατανοήσουν τη σύγκρουση στον χώρο μεταξύ αυτών των δύο εκ διαμέτρου αντίθετων πεδίων, στις γκρίζες ζώνες.¹³ Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο Russell W. Glenn, εξειδικεύοντας περισσότερο τον όρο και κάνοντας λόγο για έναν αντίπαλο

που χρησιμοποιεί ταυτόχρονα και προσαρμόζει ανάλογα έναν συνδυασμό πολιτικών, στρατιωτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πληροφοριακών μέσων από τη μία πλευρά και συμβατικών, ασύμμετρων, καταστροφικών, τρομοκρατικών και διαταρακτικών/εγκληματικών μεθόδων πολέμου.¹⁴

Σύμφωνα με τους Jan Joel Andersson και Thierry Tardy, τα χαρακτηριστικά των υβριδικών απειλών είναι τα ακόλουθα: α) συνδυασμός συμβατικών και μη συμβατικών, στρατιωτικών και μη στρατιωτικών, ανοικτών και μυστικών δράσεων, β) πρόκληση ασάφειας και σύγχυσης όσον αφορά στη φύση, την προέλευση και τον στόχο της απειλής, γ) ικανότητα αναγνώρισης και εκμετάλλευσης των σημείων τρωτότητας των στόχων, και δ) ικανότητα να περιοριστεί το επίπεδο εχθροπραξιών κάτω από το κατώφλι του συμβατικού πολέμου.¹⁵

Σημαντικές υβριδικές απειλές είναι, μεταξύ άλλων, οι ακόλουθες:¹⁶

1. Κυβερνοεπιθέσεις εναντίον του συστήματος ύδρευσης και ηλεκτροδότησης, του τραπεζικού συστήματος, κρίσιμων υποδομών, δημόσιων θεσμών, τοπικών και κεντρικών αρχών, θεσμών του συστήματος εθνικής ασφάλειας.

2. Η επιρροή των τιμών και της διαθεσιμότητας των φυσικών πόρων ή κατηγοριών ζωτικών προϊόντων.

3. Υποστήριξη διοργάνωσης διαδηλώσεων και απεργιών.

4. Υποστήριξη μη κυβερνητικών οργανισμών οι δραστηριότητες των οποίων ελέγχονται και κατευθύνονται από εξωτερικούς δρώντες.

5. Άρθρα στον τύπο και στο διαδίκτυο τα οποία ευνοούν συγκεκριμένες απόψεις και θέσεις, συγκεκριμένα κράτη ή πρόσωπα.

6. Δραστηριότητα ομάδων που δημοσιεύουν σχόλια σχετικά με ζητήματα υψηλού ενδιαφέροντος, ώστε να διαμορφώσουν και να επηρεάσουν την κοινή γνώμη ή να στρέψουν την προσοχή της κοινής γνώμης προς συγκεκριμένη κατεύθυνση.

7. Πιέσεις για προώθηση ή τροποποίηση νόμων οι οποίοι μπορεί να ευνοούν συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων ή συγκεκριμένο κράτος.

8. Υποστήριξη αντιφρονούντων ή εθνικών μειονοτήτων.

9. Δράση ενόπλων ομάδων χωρίς διακριτικά, οι οποίες καταλαμβάνουν ζωτικά σημεία (keypoints).

10. Αντιπερισπασμοί, δολιθοδορίες (sabotage), επιθέσεις.

11. Επιρροή φορέων λήψης αποφάσεων μέσω διαφθοράς, εκβιασμού.

12. Έλεγχος ή επιρροή μαζικών μετατοπίσεων πληθυσμών.

13. Έλεγχος ζωτικών οικονομικών δραστηριοτήτων.

14. Μόλυνση υδάτων, τροφής.

Όσον αφορά στον υβριδικό πόλεμο, η διεθνής βιβλιογραφία διακρίνει τρεις προ-

Εικόνα 2 βλ. πηγές εικόνων.

σεγγίσεις: η πρώτη είναι καθαρά ιστορική προσέγγιση¹⁷ και ορίζει τον υβριδικό πόλεμο ως την ταυτόχρονη χρήση συμβατικών και άτακτων δυνάμεων στην ίδια στρατιωτική εκστρατεία. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, ο υβριδικός πόλεμος δεν αποτελεί νέο φαινόμενο,¹⁸ αλλά χρονολογείται από την εποχή του Πελοποννησιακού Πολέμου. Το 425 π.Χ. οι Αθηναίοι στελέχωσαν τη στρατιωτική τους βάση στην Πύλο με Μεσσήνιους (οι πρόγονοι των οποίων είχαν εκδιωχθεί από τους Σπαρτιάτες κατά τη διάρκεια εξέγερσης των Ειλώτων το 464 π.Χ.), οι οποίοι, εκμεταλλευόμενοι το γεγονός ότι μιλούσαν την τοπική διάλεκτο, ωθούσαν τους Είλωτες να λιποτακτήσουν στην Πύλο, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτόν εσωτερική αστάθεια στη Σπάρτη.¹⁹

Ο Sun Tzu, στο κλασικό έργο του «Η Τέχνη του Πολέμου», χρησιμοποιεί τους όρους «συμβατικός» και «ανορθόδοξος»

για να χαρακτηρίσει τόσο τον τρόπο δράσης, αλλά και τα μέσα που χρησιμοποιούνται και συμβουλεύει: «Γενικά, χρησιμοποιείτε τις συμβατικές δυνάμεις για να ξεκινήσετε τη μάχη και να δεσμεύσετε τις δυνάμεις του αντιπάλου, ενώ τις ανορθόδοξες δυνάμεις χρησιμοποιείτε τις για να πετύχετε τη νίκη».²⁰

Επίσης, παραδείγματα υβριδικού πολέμου συναντάμε στην Ιρλανδία (1594-1603), στους Πολέμους της Βρετανικής Αυτοκρατορίας (1700-1970), στον Γαλλοϊνδιανικό Πόλεμο στη Βόρεια Αμερική (1755-1763), στον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ (1775-1783), στον Ισπανικό Πόλεμο (1807-1814), στον Γαλλοπρωσικό Πόλεμο (1870-1871), στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο με τον Λόρενς της Αραβίας, στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Σοβιετικοί και Γιουγκοσλάβοι παρτιζάνοι, Έλληνες αντάρτες, η οργάνωση Special Operations Executive – SOE, που δημιούργησε ο Winston Churchill για να «βάλει φωτιά στην Ευρώπη», Κινέζοι κατά τη διάρκεια του Β' Σινοϊαπωνικού Πολέμου, 1937-1945), και, στη συνέχεια, στον εμφύλιο της Κίνας, στην Ινδοκίνα και το Βιετνάμ, μέχρι το Ιράκ και το Αφγανιστάν στις ημέρες μας.²¹

Η δεύτερη προσέγγιση²² αρχίζει τη δεκαετία του 2000, όταν ο υβριδικός πόλεμος καθίσταται ένας συνήθης τρόπος περιγραφής του σύγχρονου πολέμου, ιδίως λόγω της αύξησης θνησιμότητας που προ-

καλούν οι μη κρατικοί δρώντες (π.χ. Al Qaeda, Hezbollah) και των επιπτώσεων του κυβερνοπολέμου. Δίνει μεγάλη έμφαση στη σύζευξη συμβατικών και μη συμβατικών επιχειρήσεων σε όλο το φάσμα της σύγκρουσης.

Η τρίτη προσέγγιση αφορά στην περίοδο από το 2014 και μετά, όταν η Ρωσία διεξήγαγε έναν προηγμένο υβριδικό πόλεμο με αποτέλεσμα να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην έννοια αυτή.²³ Μάλιστα, η έκδοση του 2015 της αξιόπιστης επιθεώρησης *The Military Balance* δίνει έμφαση στις μεθόδους του και ορίζει τον υβριδικό πόλεμο με έναν ολιστικό τρόπο: «η χρήση στρατιωτικών και μη στρατιωτικών εργαλείων στα πλαίσια μιας ολοκληρωμένης (integrated) εκστρατείας που έχει στόχο να επιτύχει αιφνιδιασμό, να κατέχει το προβάδισμα και να κερδίσει ψυχολογικά και φυσικά πλεονεκτήματα χρησιμοποιώντας διπλωματικά μέσα, εξειδικευμένα και ταχεία πληροφορία, ηλεκτρονικές επιχειρήσεις και κυβερνοεπιχειρήσεις, μυστική και ανοικτή στρατιωτική δράση και οικονομική πίεση».²⁴ Πράγματι, η ειδοποιός διαφορά του υβριδικού πολέμου, σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, είναι η ενσωμάτωση (integration) των συμβατικών και των μη συμβατικών (irregular) επιχειρήσεων, οι οποίες παλαιότερα λάμβαναν χώρα ταυτόχρονα, αλλά ξεχωριστά.²⁵ Έμφαση δίνεται στις μη στρατιωτικές μεθόδους και ιδιαίτερα στον Πληροφοριακό Πόλεμο (Information Warfare), στην Τε-

χνητή Νοημοσύνη (Artificial Intelligence), στα Δεδομένα Μεγάλης Κλίμακας (Big Data) και στη Βιοτεχνολογία. Κλασικά παραδείγματα αποτελούν η κρίση στη Κριμαία το 2014, η δράση της Hezbollah στο Λίβανο και η δράση του ISIS σε Ιράκ και Συρία.

Οι Williamson Murray και Peter Mansoor ορίζουν τον υβριδικό πόλεμο ως «μία σύγκρουση η οποία περιλαμβάνει ένα συνδυασμό συμβατικών στρατιωτικών δυναμικών και ατάκτων (ανταρτών και τρομοκρατών), που μπορεί να συμπεριλαμβάνει τόσο κρατικούς, όσο και μη κρατικούς δρώντες, οι οποίοι αποβλέπουν στην επίτευξη ενός κοινού πολιτικού σκοπού».²⁶

Ο John J. McCuen προσεγγίζει τις υβριδικές συγκρούσεις ως «πολέμους πλήρους φάσματος οι οποίοι διαθέτουν τόσο φυσικές όσο και νοητικές διαστάσεις». Η πρώτη διάσταση αφορά τον αγώνα εναντίον οπλισμένου αντιπάλου και η δεύτερη σχετίζεται με έναν ευρύτερο αγώνα για τον έλεγχο και την υποστήριξη του αυτόχθονος πληθυσμού μιας εμπόλεμης περιοχής, την υποστήριξη του εσωτερικού μετώπου και την υποστήριξη της διεθνούς κοινότητας.²⁷

Στο δυτικό κόσμο ο υβριδικός πόλεμος προσεγγίζεται συνήθως ως ένας νέος τρόπος πολέμου μεταξύ κρατών (κλασικό παράδειγμα αυτό της Ρωσίας εναντίον της Ουκρανίας) παρά ως ένας νέος τρόπος διεξαγωγής πολέμου από την πλευρά των

Εικόνα 3 βλ. πηγές εικόνων.

μη-κρατικών δρώντων. Παρόλα αυτά, υβριδικό πόλεμο διεξάγουν, πολλές φορές αποτελεσματικά, τόσο τα κράτη, όσο και οι μη κρατικοί δρώντες.²⁸ Επίσης, ο υβριδικός πόλεμος μπορεί να διεξαχθεί σε όλα τα επίπεδα στρατηγικής (υψηλή στρατηγική, στρατιωτική στρατηγική, επιχειρησιακή τέχνη, τακτική, τεχνικό επίπεδο),²⁹ ενώ θεωρείται κύριο χαρακτηριστικό του επονομαζόμενου «Πολέμου 5^{ης} Γενιάς»,³⁰ ο οποίος χαρακτηρίζεται από την αύξηση μικρών οντοτήτων/δρώντων, την εξάπλωση της βιοτεχνολογίας και τη διεξαγωγή υβριδικών δραστηριοτήτων, αξιοποιώντας την πρόσβαση σε νέες τεχνολογίες.

Το NATO παρουσιάζει μεταστροφή αναφορικά με τον ορισμό του υβριδικού πολέμου, η οποία οφείλεται σαφώς στην πρόσφατη συμπεριφορά της Ρωσίας στην Κριμαία. Ενώ το 2011, στο πρώτο επίσημο

έγγραφο του που έκανε αναφορά στις υβριδικές απειλές, τις όριζε ως «απειλές από αντιπάλους που διαθέτουν την ικανότητα να χρησιμοποιήσουν ταυτόχρονα συμβατικά και μη συμβατικά μέσα για να επιτύχουν τους σκοπούς τους»,³¹ το 2015, στα πλαίσια της Διάσκεψης Κορυφής της Ουαλίας, προσέγγισε τις υβριδικές απειλές ως «ένα ευρύ φάσμα ανοικτών και συγκεκαλυμμένων στρατιωτικών, παραστρατιωτικών και πολιτικών μέσων τα οποία χρησιμοποιούνται στα πλαίσια ενός σχεδίου με υψηλό βαθμό ενσωμά-

τωσης».³² Ο Γενικός Γραμματέας του NATO Jens Stoltenberg θεωρεί ότι το NATO χρησιμοποιεί τον υβριδικό πόλεμο αμυντικά:

«Υβριδισμός είναι η σκοτεινή αντανάκλαση της ολιστικής μας προσέγγισης. Χρησιμοποιούμε έναν συνδυασμό στρατιωτικών και μη στρατιωτικών μέσων προκειμένου να σταθεροποιήσουμε χώρες. Άλλοι τα χρησιμοποιούν για να τις αποσταθεροποιήσουν». Επίσης, αναγνωρίζει ότι το NATO πρέπει να είναι έτοιμο να αντιμετωπίσει κάθε πτυχή του υβριδικού πολέμου, να τον αποτρέψει και, εάν χρειαστεί, να αμυνθεί αποτελεσματικά και να υπερισχύσει.³³

Για τη ρωσική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, ο όρο «υβριδικός πόλεμος» αναφέρεται στις αμερικανικές προσπάθειες να εξουθενώσουν και τελικά να ανατρέψουν μη φιλικές προς τις ΗΠΑ

κυβερνήσεις, κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά τη ρωσική κυβέρνηση, με τη χρήση μίας ποικιλίας κινητικών (kinetic) και μη κινητικών (non-kinetic) μέσων στα πλαίσια μίας νέας στρατηγικής ανάσχεσης στα πρότυπα του Ψυχρού Πολέμου.³⁴ Πρόκειται για τις λεγόμενες «έγχρωμες ή βελούδινες επαναστάσεις». Μάλιστα, σύμφωνα με την ανάλυσή τους οι ΗΠΑ ήταν εκείνες που το 2013 διεξήγαγαν υβριδικό πόλεμο προκειμένου να ανατρέψουν την ουκρανική κυβέρνηση και να εγκαθιδρύσουν ένα καθεστώς-μαριονέτα. Και αντιλαμβάνονται αυτήν την επιχείρηση ως δοκιμή ανάλογης επιχείρησης εναντίον της Ρωσίας προειδοποιώντας για αυξημένη πιθανότητα διεξαγωγής υβριδικών επιθέσεων σε ρωσικό έδαφος. Ορισμένοι αναλυτές στη Δύση θεωρούν ότι η Μόσχα υποστηρίζει και εφαρμόζει ένα δόγμα υβριδικού πολέμου, εμπνευστής του οποίου είναι ο Επικεφαλής του Ρωσικού Γενικού Επιτελείου Στρατηγός Valery Gerasimov (Gerasimov Doctrine). Ο Gerasimov, σε άρθρο του, είχε υποστηρίξει ότι «ο ρόλος των μη στρατιωτικών μέσων στην επίτευξη πολιτικών και στρατηγικών σκοπών έχει αυξηθεί και, σε πολλές περιπτώσεις, έχει υπερβεί την ισχύ των όπλων και την αποτελεσματικότητά τους».³⁵ Στα μέσα αυτά συμπεριλαμβάνεται η χρήση ειδικών δυνάμεων και η χειραγώγηση της εσωτερικής αντιπολίτευσης³⁶

Εικόνα 4 βλ. πηγές εικόνων.

ώστε να δημιουργηθεί ένα «μόνιμο λειτουργικό μέτωπο» στο έδαφος του αντιπάλου.³⁷ Στο ίδιο άρθρο σημειώνει χαρακτηριστικά ότι «η μετωπική συμπλοκή μεγάλων σχηματισμών δυνάμεως [...] έχουν καταστεί στοιχείο του παρελθόντος» και έχουν αντικατασταθεί με μεγάλη επιτυχία από «τη χρήση ειδικών δυνάμεων, την εκμετάλλευση της εσωτερικής αντιπολίτευσης» και «πληροφοριακών δράσεων, μηχανισμών και μέσων».³⁸

Σε ομιλία του στη Ρωσική Στρατιωτική Ακαδημία το 2013, εξήγησε πώς «ένα κράτος που ευημερεί, μπορεί, μέσα σε μήνες ή ημέρες [...] να βυθιστεί σε ένα πλέγμα χάους, ανθρωπιστικής καταστροφής και εμφυλίου πολέμου».³⁹ Ενώ το 2016, στον ίδιο χώρο, κατέστησε ξεκάθαρο ότι «η Ρωσία αντιμετωπίζει ένα ευρύ φάσμα πολυδιάστατων απειλών, που συνδέονται ειδικά με τη χρήση ήπιας ισχύος: πολιτικά, διπλωματικά, οικονομικά, πληροφοριακά, κυβερνητικά (cybernetic), ψυχολογικά, και άλλα μη στρατιωτικά μέσα». Ως αποτέλεσμα, θεωρεί ότι η ρωσική στρατιωτική επι-

στήμη πρέπει να δώσει έμφαση στην πράξη και να δημιουργήσει νέες ιδέες και καινοτόμα σκέψη σε αυτά τα ζητήματα.⁴⁰

Αν και διακρίνεται καθαρά η μετέπειτα εφαρμογή του δόγματος Gerasimov στην περίπτωση της Ουκρανίας, ουσιαστικά ο Gerasimov περιέγραφε τον νέο τρόπο διεξαγωγής πολέμου από την πλευρά των ΗΠΑ.⁴¹ Και δεν είχε σκοπό να παρουσιάσει ένα συνεκτικό δόγμα, αλλά να περιγράψει τον σύγχρονο πόλεμο για τον οποίον πρέπει να προετοιμαστούν οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις.

Σημαντικά εργαλεία υβριδικού πολέμου⁴² είναι, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα:

1. Προπαγάνδα
2. Ψευδείς ειδήσεις (Fake News)
3. Στρατηγικές διαρροές (Strategic leaks)
4. Χρηματοδότηση οργανισμών, πολιτικών κομμάτων
5. Οργάνωση κινημάτων διαμαρτυρίας
6. Εργαλεία κυβερνοπολέμου (κατασκοπεία, επιθέσεις, χειραγώγηση)
7. Οικονομική επιρροή, πλήξη του ενεργειακού τομέα (π.χ. Aramco)
8. Πόλεμος δι' αντιπροσώπου
9. Παραστρατιωτικές οργανώσεις

Πληροφόρηση και υβριδικός πόλεμος

Στην εξειδικευμένη διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με τον τομέα της Πληροφόρησης

–που αποτελεί υποτομέα των Διεθνών Σχέσεων και των Στρατηγικών Σπουδών– δεν υπάρχει συναίνεση σχετικά με τον ορισμό της έννοιας της Πληροφόρησης, αντιθέτως έχει αναπτυχθεί μεγάλη συζήτηση. Για τις ανάγκες του παρόντος άρθρου θα χρησιμοποιήσουμε τον ορισμό που δίνουν οι Peter Gill και Mark Phythian:

«Η πληροφόρηση αποτελεί γενικό όρο και αναφέρεται σε ένα εύρος δραστηριοτήτων – από τον σχεδιασμό και τη συλλογή πληροφοριών μέχρι την ανάλυση και τη διανομή [τους] – οι οποίες διεξάγονται μυστικά και στοχεύουν στη διατήρηση ή αύξηση της σχετικής ασφάλειας παρέχοντας προειδοποίηση για [πραγματικές] απειλές ή δυνητικές απειλές κατά τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέπεται η έγκαιρη εφαρμογή προληπτικής πολιτικής ή στρατηγικής, περιλαμβανομένων, όπου θεωρηθεί επιθυμητό, των μυστικών δραστηριοτήτων [δράσεων]».⁴³

Από την εποχή του Θουκυδίδη, του Σουν Τζου και του Ζομινί έως τις ημέρες μας, η γνώση αποτελεί ισχύ και είναι απαραίτητη προκειμένου να γίνει ορθή χρήση της ισχύος. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, οι υπηρεσίες πληροφοριών υφίστανται για τους ακόλουθους λόγους: πρώτον, για την αποφυγή στρατηγικού αιφνιδιασμού· δεύτερον, για την υποστήριξη της διαδικασίας λήψης αποφάσεων από τους φορείς διαμόρφωσης πολιτικής (πολιτική και στρατιωτική ηγεσία) μέσω συλλογής και ανάλυσης πληροφοριών (από

μυστικές και ανοικτές πηγές) με στόχο τη βέλτιστη λήψη πολιτικών, στρατιωτικών και οικονομικών αποφάσεων· τρίτον, για την προστασία της εθνικής ασφάλειας μέσω της εξουδετέρωσης εχθρικών ενεργειών – π.χ. τρομοκρατία, δράσεις αντίπαλων υπηρεσιών πληροφοριών– και της προστασίας ευαίσθητων πληροφοριών (αντιπληροφόρηση - counterintelligence)· και, τέταρτον, για την παροχή μακροπρόθεσμης γνώσης από έναν εξειδικευμένο γραφειοκρατικό μηχανισμό, ο οποίος θα παρέχει στους φορείς λήψης αποφάσεων μία «λειτουργία βιβλιοθήκης», μία «θεσμική μνήμη» σε ζητήματα εθνικής ασφάλειας.⁴⁴

Προκειμένου να φέρουν σε πέρας το έργο τους, οι υπηρεσίες πληροφοριών

Πριν αναλύσουμε τη συμβολή των υπηρεσιών πληροφοριών στην αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών και του υβριδικού πολέμου κρίνουμε απαραίτητο και σημαντικό να διακρίνουμε δύο σχετικές σχολές σκέψης. Η πρώτη σχολή, που ονομάζεται «απαισιόδοξη», υποστηρίζει ότι η επιτυχία του υβριδικού πολέμου και των υβριδικών απειλών είναι αναπόφευκτη και το θύμα δεν μπορεί να κάνει τίποτε για να τα αντιμετωπίσει. Ο επιτιθέμενος έχει την πρωτοβουλία και το στρατηγικό πλεονέκτημα και ο αμυνόμενος βρίσκεται σε δομικό μειονέκτημα. Αντίθετα, η δεύτερη σχολή σκέψης, η «αισιόδοξη», προβάλλει το επιχείρημα ότι η αντιμετώπιση του υβριδικού πολέμου και των υβριδικών απειλών

είναι εφικτή εάν το θύμα καταφέρει να διαμορφώσει αντίληψη της απειλής, να επιτύχει αξιόπιστη έγκαιρη προειδοποίηση και να αντιδράσει αποτελεσματικά.

Για την αντιμετώπιση του υβριδικού πολέμου και των υβριδικών απειλών απαιτείται μια ολιστική προσέγγιση όπου εμπλέκεται ολόκληρη η κυβέρνηση σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, ο ιδιωτικός τομέας, και η κοινωνία στο σύνολό της.⁴⁶ Αλλά αυτές οι συνεργείες είναι δύσκολο

Εικόνα 5 βλ. πηγές εικόνων.

διακπεραιώνουν τις ακόλουθες λειτουργίες: συλλογή πληροφοριών, ανάλυση πληροφοριών, μυστική δράση και αντιπληροφόρηση.⁴⁵

να επιτευχθούν στην πράξη και χρειάζονται χρόνο. Εάν δεν υπάρχει μία κεντρική ευθύνη για την άμυνα εναντίον των υβριδικών απειλών και του υβριδικού πολέμου,

Εικόνα 6 βλ. πηγές εικόνων.

μία «υβριδική πολιτική ασφάλειας», ένα δόγμα αντιμετώπισης τους και ένα κέντρο λήψης αποφάσεων, οι πιθανότητες επιτυχούς αντιμετώπισής τους μειώνονται αισθητά. Όλα αυτά είναι απαραίτητα ώστε να αντιμετωπιστούν με επιτυχία οι αντίπαλοι που χρησιμοποιούν υβριδικά εργαλεία στο «μη στρατιωτικό πεδίο» και να αποφευχθεί η κλιμάκωση προς τη χρήση ανοικτής στρατιωτικής βίας.

Λαμβάνοντας υπόψη την ολιστική αυτήν προσέγγιση, η Πληροφόρηση πραγματικά αποτελεί κρίσιμο και σημαντικό εργαλείο αντιμετώπισης του υβριδικού πολέμου και των υβριδικών απειλών, ενώ οι τέσσερις λειτουργίες της (συλλογή, ανάλυση, αντιπληροφόρηση, μυστική δράση) είναι κατάλληλες για τον σκοπό αυτόν. Για

ποιο λόγο, όμως, συμβαίνει αυτό; Γιατί οι υπηρεσίες πληροφοριών είναι οι καταλληλότερες σε σύγκριση με τις υπόλοιπες υπηρεσίες του δημόσιου τομέα και εκείνες του ιδιωτικού; Διότι διαθέτουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα, τη μυστικότητα, η οποία αποτελεί το κυριότερο χαρακτηριστικό τους. Δηλαδή, χρησιμοποιούν μυστικά μέσα και μεθόδους που δεν διαθέτει καμία άλλη δημόσια ή ιδιωτική υπηρεσία, ενώ έχουν διαμορφώσει και μία διακριτή κουλτούρα πληροφόρησης.⁴⁷

Ο ρόλος των υπηρεσιών πληροφοριών στην αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών και του υβριδικού πολέμου είναι πολυδιάστατος.⁴⁸ Πρώτον, οι υπηρεσίες πληροφοριών, εκτός από την πρωταρχική τους λειτουργία –τη μείωση της αβεβαιότητας– διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στον εντοπισμό τρωτών σημείων στους οργανισμούς και τις κοινωνίες που καλούνται να προστατεύσουν, έτσι ώστε να ενδυναμωθεί η απαραίτητη ανθεκτικότητα της κοινωνίας. Για τον σκοπό αυτό απαιτείται σημαντική επένδυση στον τομέα της Πληροφόρησης γενικότερα, και ειδικότερα στην ανάλυση πληροφοριών και την πρόβλεψη.

Δεύτερον, οι υπηρεσίες πληροφοριών χρησιμεύουν και στο επόμενο στάδιο αντιμετώπισης των υβριδικών απειλών και του υβριδικού πολέμου, υποστηρίζοντας τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, διοργανώνοντας πολιτικές και στρατιωτικές ασκή-

σεις, εγκαθιστώντας ασφαλή ζωτικά σημεία πρόσβασης που συνδέουν μία χώρα με ζωτικά αγαθά (π.χ. ενέργεια, τρόφιμα).

Τρίτον, μία σημαντική συνεισφορά των υπηρεσιών πληροφοριών εντοπίζεται στην έγκαιρη προειδοποίηση και την παραγωγή μιας αξιολόγησης της κατάστασης που είναι συμβατή και κατάλληλη για τη συγκεκριμένη μορφή πολέμου. Λαμβάνοντας υπόψη τη συνεχή ενασχόληση των υπηρεσιών με την παροχή έγκαιρης προειδοποίησης στους διαμορφωτές των αποφάσεων (πολιτική και στρατιωτική ηγεσία), κρίνεται ότι αποτελούν την ιδανική γραφειοκρατική δομή για τον σκοπό αυτό. Η πρόκληση για τις υπηρεσίες πληροφοριών είναι να αναγνωρίσουν το εύρος των υβριδικών απειλών και τους παράγοντες που τις διαφοροποιούν από τις συμβατικές απειλές. Δηλαδή, στην περίπτωση των υβριδικών απειλών, οι στόχοι είναι οι κοινωνίες και όχι οι στρατοί, ενώ διάφορα εργαλεία χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα και στρατηγικά, έτσι ώστε να αποφέρουν το μέγιστο αποτέλεσμα προς όφελος των δρώντων. Επίσης, η διάσταση του κυβερνοπολέμου μαζί με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social media) και την εικονική πραγματικότητα (virtual realms), προσφέρουν φθηνά εργαλεία επίθεσης. Το σημείο εκκίνησης για την αντιμετώπιση υβριδικών απειλών είναι η όσο το δυνατόν πιο έγκαιρη αναγνώριση των ενδείξεων προετοιμασίας ή διεξαγωγής εχθρικών υβριδικών δράσεων.

Τέταρτον, μετά το στάδιο της αναγνώρισης απειλών και της εφαρμογής αντίμετρων, απαιτείται η παρακολούθηση της αποτελεσματικότητάς τους και η αξιολόγηση της ορθής εφαρμογής τους, προκειμένου να καταστεί εφικτή η έγκαιρη απόκριση στην απειλή και να ληφθούν όλα τα διορθωτικά μέτρα, ώστε να εξουδετερωθεί η απειλή.

Πέμπτον, οι υπηρεσίες πληροφοριών καλούνται να διαδραματίσουν έναν διακριτό ρόλο στην αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών, ενόσω εκείνες λαμβάνουν χώρα, αποτρέποντας δολιοφθορές ή διείσδυση «μικρών πράσινων ανθρώπων» και χρησιμοποιώντας επιθετικές κυβερνο-ϊκανότητες (cyber-capabilities), προκειμένου να αποτρέψουν επιθέσεις που βρίσκονται σε εξέλιξη.

Συμπεράσματα

Οι υβριδικές απειλές και ο υβριδικός πόλεμος αποτελούν εγγενές τμήμα της ιστορίας και δεν είναι νέα φαινόμενα στη διεθνή πολιτική απλά, λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας, εκσυγχρονίζονται τα μέσα που χρησιμοποιούνται. Παρόλα αυτά, οι μελετητές καθυστέρησαν να τα ταξινομήσουν σε μία διακριτή κατηγορία. Επίσης, ο υβριδικός πόλεμος δεν μεταβάλλει τη φύση του πολέμου, η οποία παραμένει όπως την είχε αναλύσει ο Clausewitz, απλά μεταβάλλονται τα μέσα διεξαγωγής λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης. Ο υβριδι-

Εικόνα 7 βλ. πηγές εικόνων.

κός πόλεμος δεν αποτελεί ελαφρά εκδοχή πολέμου, αλλά είναι και αυτός πόλεμος, όμως διεξάγεται και με διαφορετικά μέσα (εκτός από στρατιωτικά).

Πάντοτε ένα αδύναμο κράτος θα επιλέγει αυτή τη μορφή ασύμμετρου πολέμου και έμμεσης προσέγγισης ώστε να αντιμετωπίσει ένα ισχυρότερο κράτος, διότι, πολύ απλά, δεν διαθέτει καμία άλλη επιλογή. Ο υβριδικός πόλεμος και οι υβριδικές απειλές λειτουργούν ως πολλαπλασιαστές ισχύος. Αλλά και για τον ισχυρό, η απόφαση να καταφύγει σε υβριδικό πόλεμο είναι ορθολογική και συμφέρουσα, εφόσον θα εξοικονομήσει πόρους και θα υποστεί λιγότερες απώλειες σε σύγκριση με έναν συμβατικό πόλεμο. Επίσης, από τη στιγμή που χώρες όπως οι ΗΠΑ, η Κίνα και η Ρωσία, που έχουν στη διάθεσή τους πυρηνικά όπλα, δεν μπορούν να ριψοκινδυνεύσουν μία συμβατική στρατιωτική

σύγκρουση, διότι φοβούνται την κλιμάκωση σε πυρηνικό επίπεδο, η επιλογή του υβριδικού πολέμου είναι ελκυστική.

Η πληροφόρηση αποτελεί κρίσιμο και σημαντικό εργαλείο μείωσης της αβεβαιότητας που χαρακτηρίζει την πολιτική ασφάλειας γενικότερα, και την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών και του υβριδικού πολέμου ειδικότερα. Παρόλα αυτά, προκειμένου αυτή να είναι επιτυχημένη και αποτελεσματική, οι υπηρεσίες πληροφοριών πρέπει να προσαρμο-

στούν στις νέες απειλές και να αναδιοργανωθούν, ώστε να μην αποτελούν απολίθωμα του Ψυχρού Πολέμου. Οι υβριδικές απειλές και ο υβριδικός πόλεμος δημιουργούν νέες προκλήσεις για τις υπηρεσίες πληροφοριών τόσο στη συλλογή και την ανάλυση όσο και στην αντιπληροφόρηση και τη μυστική δράση. Ο κύκλος της πληροφόρησης πρέπει να μετασχηματιστεί κατάλληλα, έτσι ώστε να συμβαδίζει με τις νέες απειλές και μεταβολές του μεταψυχροπολεμικού διεθνούς συστήματος. Πολλές φορές βρισκόμαστε στη θέση να μην γνωρίζουμε ότι δεν γνωρίζουμε (“not knowing what we don’t know”). Έτσι, ο κύκλος δεν μπορεί να αρχίσει με τις απαιτήσεις των φορέων λήψης αποφάσεων, εφόσον οι τελευταίοι δεν γνωρίζουν καν τις απαιτήσεις τους. Επίσης, στην εποχή μας, που οι πληροφορίες είναι πανταχού παρούσες, η πληροφόρηση θα πρέπει να είναι ουδέ-

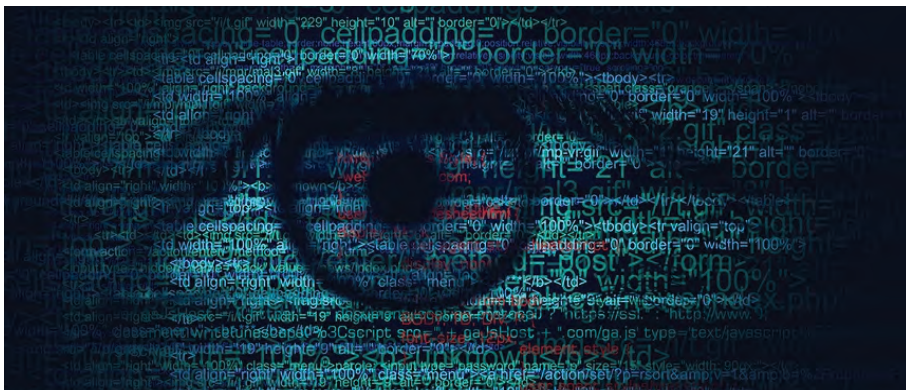
τερη, και μόνον να επιβραβεύει τις ειδικές πηγές της, όταν δίνουν πραγματική προστιθέμενη αξία. Σήμερα, που οι υπολογιστές είναι τόσο ισχυροί και τα δεδομένα τόσα πολλά, η αναζήτηση ενδιαφερουσών ομοιοτήτων ή συσχετισμών είναι η ουσία της υπόθεσης. Εάν η πληροφόρηση αποτελεί μέρος μιας συνολικής απάντησης μιας κοινωνίας στον υβριδικό πόλεμο και τις υβριδικές απειλές, οι υπηρεσίες πληροφοριών θα αναγκαστούν να αντιστρέψουν την κουλτούρα της ανάλυσής τους. Στην περίπτωση που οι υπηρεσίες πληροφοριών αναγκαστούν να μοιραστούν τα τελικά τους προϊόντα με συνεργάτες τους στον ιδιωτικό τομέα, ίσως θα πρέπει να δώσουν προτεραιότητα στις ανοικτές πηγές και να προσθέτουν πληροφορίες από μυστικές πηγές και μυστικές μεθόδους μόνον εάν και εφόσον κριθεί απαραίτητο.⁴⁹

Εικόνα 8 βλ. πηγές εικόνων.

Τέλος, όπως όλες οι δυτικές δημοκρατίες, έτσι και η χώρα μας είναι ευάλωτη σε πρακτικές υβριδικού πολέμου και θα πρέπει να είναι έτοιμη να αντιμετωπίσει υβριδικές απειλές. Τα χαρακτηριστικά των δημοκρατιών (διαφάνεια και συμμετοχή, διάκριση εξουσιών, κράτος δικαίου, σεβασμός της ιδιωτικής ζωής, αμοιβαία εμπιστοσύνη, ελευθερία λόγου και έκφρασης), εκτός από τη θετική τους χροιά, μπορεί εν δυνάμει να αποτελέσουν σημεία τρωτότητας απέναντι τόσο σε κρατικούς όσο και μη κρατικούς δρώντες, όπως ακριβώς και η εξάρτηση των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών από την τεχνολογία. Η καλύτερη άμυνα στις πρακτικές υβριδικού πολέμου είναι, πρώτον, η διαμόρφωση της αντίληψης της απειλής και η κατανόηση του υβριδικού πολέμου και των υβριδικών απειλών· δεύτερον, η προσπάθεια ενδυνα-

μωσης της ανθεκτικότητας (resilience)⁵⁰ μίας κοινωνίας, έτσι ώστε, σε περίπτωση που δεχθεί ένα υβριδικό χτύπημα, να μπορέσει σύντομα να αναδιοργανωθεί και να αντιδράσει, έχοντας ταυτόχρονα ελαχιστοποιήσει, όσο είναι δυνατόν, τις ζημιές· τρίτον, η δημιουργία και η συνεχιζόμενη ανάπτυξη των μέσων αντίδρασης και, τέταρτον, η δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου συνεργασίας μεταξύ των διάφορων κρατικών υπηρεσιών

Εικόνα 9 βλ. πηγές εικόνων.

(πολιτικών και στρατιωτικών), καθώς και του ιδιωτικού τομέα, οι οποίες θα πρέπει να συνεργάζονται προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι υβριδικές απειλές.

Υποσημειώσεις

- 1 Ο Ιωάννης Α. Κωνσταντόπουλος είναι Επίκουρος Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων – Οικονομικής Διπλωματίας στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών της Σχολής Οικονομικών, Επιχειρηματικών και Διεθνών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς.
Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Δρ. Ανδρέα Λιαρόπουλο, Επίκουρο Καθηγητή του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς, και τον Δρ. Ιωάννη Νιούτσικο, για τα πολύτιμα σχόλια και τις επισημάνσεις τους.
- 2 Giegerich, Bastian, “Hybrid Warfare and the Changing Character of Conflict”, Connections Q.J., Vol. 15, No. 2, 2016, σσ. 65-66.
- 3 <https://www.stratcomcoe.org>.
- 4 NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE).
- 5 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_4123.
- 6 <https://www.hybridcoe.fi>.
- 7 Hoffman, Frank G., “Hybrid Threats: Neither Omnipotent Nor Unbeatable”, Orbis, Vol. 54, No. 3, 2010, σσ. 443-446, Giegerich (2016, 67). Για μία κριτική του υβριδικού

πολέμου, βλ. Giegerich, (2016, 67), Reichborn-Kjennerud, Eric & Cullen, Patrick, “What is Hybrid Warfare”, Policy Brief [1/2016], Norwegian Institute of International Affairs, <http://hdl.handle.net/11250/2380867> (Πρόσβαση 24/02/2020), σ. 1, Wither, James K., “Making Sense of Hybrid Warfare”, Connections QJ, Vol. 15, No. 2, 2016, σσ. 73-87.

- 8 Reichborn-Kjennerud & Cullen (2016, 1).
- 9 Fägersten, Björn, “Forward Resilience in the Age of Hybrid Threats: The Role of European Intelligence”, στο Hamilton, Daniel S. (ed.), Forward Resilience: Protecting Society in an Interconnected World (Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins University, 2016), σ. 113.
- 10 Ουσιαστικά, ο Hoffman χρησιμοποιεί τον ορισμό που χρησιμοποιήθηκε στο συνέδριο “US Joint Forces Command Hybrid War Conference”, Washington D.C., 24/02/2009. Lanoszka, Alexander, “Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe”, International Affairs, Vol. 92, No. 1, 2016, σ. 177.
- 11 Hoffman (2010, 443), Kofman, Michael & Rojansky, Matthew, “A Closer Look at Russia’s ‘Hybrid War’”, Kennan Cable, No. 7, April 2015, Kennan Institute, Wilson Center.
- 12 Hoffman, Frank G., “Hybrid Warfare and Challenges”, JFQ, Issue 52, 1st quarter 2009, σ. 37, Mansoor, Peter R., “Introduction: Hybrid Warfare in History”, στο Murray, Williamson & Mansoor, Peter R. (eds.), Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present (Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2012), σ. 3.

- 13 Giegerich (2016, 68).
- 14 Glenn, Russell W., "Thoughts on "Hybrid" Conflict", Small Wars Journal, 2009, <https://smallwarsjournal.com/jrn/art/thoughts-on-hybrid-conflict>.
- 15 Andersson, Jan Joel & Tardy, Thierry, "Hybrid: What's in a Name?", Brief Issue, European Union Institute for Security Studies, No. 32, October 2015, σ. 2.
- 16 Cîrdei, Ionuț Alin, "Countering the Hybrid Threats", Revista Academiei Fortelor Terestre, Vol. 82, No. 2, 2016, σσ. 115-116.
- 17 Wither (2016, 74).
- 18 Davis, John R. Jr., Major, "Continued Evolution of Hybrid Threats", The Three Swords Magazine, No. 28, 2015, σ. 19. Lanoszka (2016, 177), Murray & Mansoor (2012), Giegerich (2016, 68), Wither (2016, 74), "Complex Crises Call for Adaptable and Durable Capabilities", The Military Balance, Vol. 115, No. 1, 2015, σ. 5.
- 19 Mansoor (2012, 3-4).
- 20 Πλατιάς, Αθανάσιος & Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, Η Τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου (Αθήνα: Δίαυλος, 2015), σ. 95-96.
- 21 Murray & Mansoor (2012), Wither (2016, 73-87).
- 22 Wither (2016, 75).
- 23 Στο ίδιο, σ. 76.
- 24 "Complex Crises Call for Adaptable and Durable Capabilities", (2015, 5).
- 25 Wither (2016, 75).
- 26 Mansoor (2012, 2).
- 27 Glenn (2009).
- 28 Lanoszka (2016, 177), Reichborn-Kjennerud & Cullen (2016)
- 39 Mansoor (2012, 3).
- 30 Ο Πόλεμος της 1ης Γενιάς αναφέρεται στην περίοδο από την αρχαιότητα έως και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Πόλεμος της 2ης Γενιάς στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Πόλεμος της 3ης Γενιάς από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έως την περίοδο των Πολέμων της Κορέας και του Βιετνάμ και ο Πόλεμος της 4ης Γενιάς αναφέρεται στην εποχή της πληροφορίας και της υψηλής τεχνολογίας. Ο Πόλεμος της 5ης Γενιάς είναι πολύπλοκος όσον αφορά στην ορολογία καθώς αποδίδεται και με τους όρους "unrestricted warfare", compound warfare", "irregular warfare". Δεν έχει πλήρως εξελιχθεί, αλλά είναι σαφές ότι αποτελεί προϊόν της νέας τεχνολογίας και του σύγχρονου σταδίου της επανάστασης στις στρατιωτικές υποθέσεις (Revolution in Military Affairs – RMA). Για μια εκτενέστερη ανάλυση, βλ. Băhneanu, Cristian, "The Evolution of Warfare from Classic to Hybrid Actions", Strategic Impact, No. 2, 2015, σσ. 57-66.
- 31 Το 2014, ο τότε Γενικός Γραμματέας του NATO Anders Fogh Rasmussen όριζε τον υβριδικό πόλεμο ως «έναν συνδυασμό στρατιωτικής δράσης, συγκαλυμμένων επιχειρήσεων και ενός επιθετικού προγράμματος παραπληροφόρησης» Wither (2016, 76).
- 32 Giegerich (2016, 66).
- 33 Charap, Samuel, "The Ghost of Hybrid War", Survival, Vol. 57, No. 6, 2015-2016, σ. 52.
- 34 Šliwa, Zdzisław & Veebel, Viljar & Lebrun, Maxime, "Russian Ambitions and Hybrid Modes of Warfare", Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), Volume 7, 2018, σ. 90-92.
- 35 Charap (2015-2016, 53).
- 36 Šliwa & Veebel (2018, 91).
- 37 Charap (2015-2016, 53).
- 38 Šliwa & Veebel (2018, 91).
- 39 Όπ. π.
- 40 Όπ. π.
- 41 Charap (2015-2016, 53).
- 42 Šliwa & Veebel (2018, 88), Trevorton, Gregory F., The Intelligence Challenges of Hybrid Threats, Center for Asymmetric Threat Studies - CATS, Swedish Defence University, 2018, σ.10.
- 43 Gill, Peter & Phythian, Mark, Intelligence in an Insecure World (Polity, 2012, 2nd edition), σ.19.
- 44 Betts, Richard, Enemies of Intelligence: Knowledge and Power in American National Security (New York: Columbia University Press, 2007), σσ. 1-15, Lowenthal, Mark M., Intelligence: from Secrets to Policy, CQ Press, 2003, 4th edition, σσ. 2-5.
- 45 Η συλλογή αναφέρεται στη συγκέντρωση ακατέργαστων δεδομένων, μέσω κατασκοπείας, τεχνικών μέσων και ανοικτών πηγών. Η ανάλυση αναφέρεται στη διαδικασία επεξεργασίας, σύνθεσης και αντιπαραβολής των πληροφοριών που έχουν συλλεχθεί με στόχο τη δημιουργία του «τελικού προϊόντος της πληροφόρησης» βάσει του οποίου οι διαμορφωτές της πολιτικής θα λάβουν τις βέλτιστες αποφάσεις. Η μυστική δράση δεν έχει να κάνει

τόσο με τη συλλογή ή τη προστασία πληροφοριών, αλλά με την ανάληψη δραστηριοτήτων από μια κυβέρνηση (μέσω της υπηρεσίας πληροφοριών της) προκειμένου να επηρεάσει τις πολιτικές, στρατιωτικές ή οικονομικές συνθήκες σε μία άλλη χώρα χωρίς ο ρόλος της να γίνει αντιληπτός. Ως αντιπληροφόρηση ορίζεται η προστασία μίας κοινωνίας (και ιδιαίτερα των υπηρεσιών πληροφοριών της) από τις δραστηριότητες υπηρεσιών πληροφοριών αντίπαλων κρατών ή από τις δραστηριότητες μη κρατικών δρώντων. Για μια ενδελεχή ανάλυση των λειτουργιών (διαστάσεων) αυτών, βλ. Andrew, Christopher, Aldrich, Richard J. & Wark, Wesley K. (eds.), *Secret Intelligence: A Reader*, (London & New York: Routledge, 2020), Barnea, Avner, "Big Data and Counterintelligence in Western Countries", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 32, No. 3, 2019, σσ. 433-447, Dover, Rober, Dylan, Huw & Goodman, Michael S., (eds.), *The Palgrave Handbook of Security, Risk and Intelligence* (Basingstoke: Palgrave 2017), Dover, Robert, Goodman, Michael S. & Hillebrand, Claudia (eds.), *Routledge Companion to Intelligence Studies* (London & New York: Routledge, 2014), Godson, Roy, *Dirty Tricks or Trump Cards: U.S. Covert Action and Counterintelligence* (New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2001), Jensen, Carl J. III, McElreath, David H. & Grave, Melissa, *Introduction to Intelligence Studies* (New York & London: Routledge, 2018, 2nd edition), Johnson, Loch, K. (ed.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence* (Oxford & New York: Oxford University Press, 2010), Johnson, Loch, K. (ed.), *Handbook of Intelligence Studies* (London & New York: Routledge, 2007), Lowenthal, Mark M., *Intelligence: from Secrets to Policy* (CQ Press, 2003, 4th edition), Prunckun, Hank, *Counterintelligence: Theory and Practice* (Lanham, Boulder, New York & London: Rowman & Littlefield, 2019, 2nd edition), Shulsky, Abram N. & Schmitt, Garry J., *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence* (Washington, D.C.: Brassey's Inc., 2002, 3rd edition), Sims, Jennifer E. & Gerber Burton (eds.), *Vaults, Mirrors and Masks: Rediscovering U.S. Counterintelligence* (Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2009).

46 Wither (2016, 80/86).

47 Godson (2001), Lowenthal (2003).

48 Για τη συμβολή της Πληροφόρησης στην αντιμετώπιση του

υβριδικού πολέμου και των υβριδικών απειλών, βλ. Fägersten (2016).

49 Treverton (2018, 36).

50 Η ανθεκτικότητα ορίζεται ως «η ικανότητα των κοινωνιών να διαχειριστούν απειλές και κινδύνους, να προσαρμοστούν σε αυτά, και να ανακάμψουν από αυτά εάν υποστούν επίθεση ή κάποιο άλλο γεγονός, χωρίς να στερηθούν την ικανότητα να παρέχουν βασικές λειτουργίες και υπηρεσίες στα μέλη τους» και χαρακτηρίζεται ως η θεμέλια αρχή της πολιτικής ασφαλείας (Giegerich 2016, 69). Για μία ανάλυση της έννοιας της ανθεκτικότητας, βλ. Hamilton, Daniel S. (2016), Yanakiev, Yantsislav, Dimov, Petko & Bachvarov, Daniel, "Conceptualizing the Role of Societal Resilience in Countering Hybrid Warfare", *Information & Security*, Vol. 39, No. 1, 2018, σσ. 77-89.

Πηγές Εκόνων

- 1 https://www.google.gr/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fimage.shutterstock.com%2Fimage-vector%2Fhybrid-war-word-cloud-concept-260nw-1516437167.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.shutterstock.com%2Fsearch%2Fwordwar%3Fpage%3D3&docid=oapPxEaCqDIB3M&tbid=517Uroq AGB 2hbM%3A&vet=1&w=433&h=280&itg=1&bih=632&biw=1366&ved=2ahUKEwi-ul2UvNT0AhXS-qQKHdq_A4kQxiAoBnoECAEQJQ&iact=c&ictx=1
- 2 https://www.google.gr/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fnilsvolden.files.wordpress.com%2F2016%2F05%2Fhyb.jpg%3Fw%3D330&imgrefurl=https%3A%2F%2Femergencytactics.com%2Fhybrid-warfare%2F&docid=uHm1QqU5P12 WX M&tbid=z25w-_xJnQcqM%3A&vet=1&w=330&h=233&itg=1&bih=632&biw=1366&ved=2ahUKEwJF-r63vNT0AhUtNowKHbOdAe4 QxiAoB XoECAEQIg&iact=c&ictx=1
- 3 <https://www.google.gr/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fpbs.twimg.com%2Fmedia%2FE-HAcreuU0AAD9DK.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Ftwitter.com%2Fsandhyaetprime%2Fstatus%2F1184304414917451777&docid=Hbf->

- 42vsg2wK1M&tbnid=0tAAfj 345GPiNM%3A&vet=1&w= 807&h=6 56&itg=1&bih=632&biw=1366&ved=2ahUKEwitgeeCvdToAhWjylUKHcT-sAc8QxiAoAXoECAEQFg&iact=c&ictx=1
- 4 https://www.google.gr/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fwww.economist.com%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fimages%2Fprint-edition%2F20180127_SRP054_0.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.economist.com%2Fspecial-report%2F2018%2F01%2F25%2Fneither-war-nor-peace&tbnid=n5KS601DlvZ3zM&vet=12ahUKEwi-zPv4vdToAhWEXoAKHZpWBwlQM yghg QIA RA6i&docid=asZqZoGrMm-yZM&w=1280&h=720&ved=2ahUKEwi-zPv4vdToAhW ExOAKHZpWBwlQM yghg QIA RA6
- 5 <https://www.google.gr/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fi2.wp.com%2Fkamenjar.com%2Fwp-content%2Fuploads%2F2017%2F12%2Fhibridni-rat-1.jpg%3Fresize%3D780%252C472%26ssl%3D1&imgrefurl=https%3A%2F%2Fkamenjar.com%2Fhibridni-rat-uvijek-redovito-protiv-hrvata-svake-hrvatske-drzave%2F&docid=jxhES6YwFSR5RM&tbnid=-RKMHEgCkAYMCM%3A&vet=1&w=780&h=472&itg=1&bih=632&biw=1366&ved=2ahUKEwjxtfXvvtToAhVH-aQKHZAjC AQxiAoAHOECAEQEw&iact=c&ictx=1>
- 6 https://www.google.gr/imgres?imgurl=http%3A%2F%2Fstatic1.squarespace.com%2Fstatic%2F54d79f88e4b0db3478a04405%2F%2F5d964db92375fc25c009b6b6%2F1570459409716%2FS4E20%2BLogo-01.png%3Fformat%3D1500w&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.njhomelandsecurity.gov%2Fmedia%2Fpodcast-the-intelligence-cycle&tbnid=33HjKEB2CSd0CM&vet=12ahUKEwjz16ucxtToAhVatKQKHb YHC44QMygHegUIAR DfAQ..i&docid=kQ4oZEYwrKRS_M&w=451&h=451&q=INTELLIGENCE%20CYCLE%20PHOTOS&ved=2ahUKEwjz16ucxtToAhVatKQKHbYHC 44QMygHegUIARDfAQ
- 7 [https://www.google.gr/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fwww.bosanski.com%2Fslide%2F2017%2F05%2Fhakeri1.jpg&imgrefurl=http%3A%2F%2Fwww.bosanski.com%2Ftehnolo%2F26883%2Fotkriveni-sigurnosni-nedostaci-ugrozeni-skoro-svi-telefoni-racunari-svijeta%2F&do cid=b56hf5BIO BKPuM&tbnid=dRp7wP1CkOdi fM %3A&vet=1&w=1000&h=712&itg=1&bih=632&biw=1366&ved=2ahUKEwiL1e-Wv9ToAhUwsaQ KHaB4CIAQxiAoBHoECAEQH w&iact=c&ictx=1](https://www.google.gr/imgres?imgurl=http%3A%2F%2Fwww.bosanski.com%2Fslide%2F2017%2F05%2Fhakeri1.jpg&imgrefurl=http%3A%2F%2Fwww.bosanski.com%2Ftehnolo%2F26883%2Fotkriveni-sigurnosni-nedostaci-ugrozeni-skoro-svi-telefoni-racunari-svijeta%2F&do cid=b56hf5BIO BKPuM&tbnid=dRp7wP1CkOdi fM %3A&vet=1&w=1000&h=712&itg=1&bih=632&biw=1366&ved=2ahUKEwiL1e-Wv9ToAhUwsaQ KHaB4CIAQxiAoBHoECAEQH w&iact=c&ictx=1)
- 8 https://www.google.gr/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fthumbs-prodsi-cdn.com%2Fy_DfZBivsfDMMmuOQ62Nc8TW-HY%3D%2Ffit-in%2F1600x0%2Fhttps%3A%2F%2Fpublic-media.si-cdn.com%2Ffiler%2F40%2Ffe7%2F40e76a5fada9-45da-9dfb-e9824647380e%2Fnov2015_d05fourthmole-web-resize-v2.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.Smithsonian-mag.com%2Fhistory%2Fstill-unexplained-cold-war-fbi-cia-180956969%2F&tbnid=EFkKqJNOhdwNWM&vet=12ahUKEwjupdiOwtToAhVWNewKHVI-BHQQMyhDegUIARCHAQ..i&docid=IJcd1w6iKK WuRM&w=1072&h=800&ved=2ahUKEwjupdiOwtToAhVWNewKHVI-BHQQ MyhDegUIARCHAQ
- 9 <https://www.google.gr/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fcdn.nextgov.com%2Fmedia%2Fimg%2Fupload%2F2016%2F06%2F30%2F063016spyNG%2F860x394.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.nextgov.com%2Femerging-tech%2F2016%2F06%2Fintelligence-community-will-monitor-wearables-find-perfect-spy%2F129555%2F&docid=GFGkWQmRuvY-ObM&tbnid=2Mm3ThKZoy 7fMM%3A&vet=1&w=860&h=394&itg=1&bih=632&biw=1366&ved=2ahUKEwjv3q70w9ToAhWD-saQKHZuzAeYQxiAoBHoECAEQHw&iact=c&ictx=1>